

Vajinal Duşun Yaygınlığı, Etkileyen Etmenler ve Sonuçları

Epidemiology, Factors and Outcomes of the Vaginal Douching

(Derleme)

Hemşirelik Yüksekokulu Dergisi (2005) 55-61

Yrd.Doç.Dr. Samiye METE*, Emine GERÇEK**

*Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Yüksekokulu Doğum ve Kadın Hastalıkları Hemşireliği Anabilim Dalı
**Dokuz Eylül Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Öğrencisi

ÖZET

Vajinal duş, kadınların temizlik ya da tedavi amacıyla, parmak ya da bir materyal kullanarak vajen içine sıvı uyguladıkları, eski ve geleneksel bir uygulamadır. Kadınlar arasında yaygın olan vajinal duş uygulaması; yaş, etnik köken, eğitim düzeyi ve sosyo-ekonomik statüden etkilenmektedir. Kadınlar vajinal duşu; kendilerini temiz hissetmek, kokudan kurtulmak, gebelikten korunmak ve inançları nedeniyle yapmaktadırlar. Vajinal duşun; pelvik inflamatuvar hastalık, vajen enfeksiyonlarında artış gibi jinekolojik; ektopik gebelik, preterm eylem, düşük doğum ağırlıklı bebek ve infertilite gibi obstetrik sonuçları vardır.

Anahtar Kelimeler: Vajinal duş, kadın sağlığı, inançlar, geleneksel uygulama, hemşirelik

ABSTRACT

Vaginal douching, practice of liquid into the vagina, using of finger or a material for hygiene or therapeutic purpose, is an ancient and traditional practice. Age, ethnicity, education level and socioeconomic status have influenced vaginal douching that is common among women. Women have done vaginal douching because of feeling clean and fresh, getting rid of odor, preventing pregnancy and beliefs. Vaginal douching has gynecologic results including pelvic inflammatory disease and increase in vaginal infections and bacterial vaginosis and obstetric effects including ectopic pregnancy, preterm birth, low birth weight and infertility.

Key Words: vaginal douching, woman health, beliefs, traditional practice, nursing

Giriş

Vajinal duş, kadınların temizlik ya da tedavi amacıyla parmak veya bir materyal kullanılarak vajen içine sıvı uyguladıkları, eski ve geleneksel bir uygulamadır (1, 2). Vajinal duş hakkında sınırlı veri olmasına rağmen bazı grup ya da kültürlerde yaygın olduğu ileri sürülmektedir. Vajinal duşun; Arabistan, Orta, Doğu ve Batı Afrika, Haiti, Endonezya, Dominik Halk Cumhuriyeti, Tayland, Amerika (3,4) ve Türkiye’de (5,6,7,8,9,10) uygulandığı bildirilmektedir.

Vajinal Duş Ne Kadar Yaygındır?

Vajinal duşun Türkiye’de yaygın bir şekilde uygulandığı bilinmektedir. Literatürde vajinal duş prevelansı ile ilgili yeterli bilgi olmamakla birlikte küçük örneklerle yapılan çalışmalar mevcuttur. Çalışkan ve ark. kadınların (5) % 63.2’sinin, Ege ve ark. (6) kadınların % 61.5’inin, Çalışkan ve ark. (7) kadınların % 50.2’sinin vajinal duş yaptığını saptamışlardır. Cinsel ilişki sonrası vajinal duş yapan kadınların oranını Demir ve Özkan (10) % 59, Ekizler (8) % 65.7, Demir ve Karacan (9) % 68.4 olarak belirlemiştir. Ulusal Aile Büyüme Araştırması (National Survey of Family Growth-NSFG) 1988 verilerinde, Amerika Birleşik Devletleri’nde 15-44 yaş grubunda yer alan kadınların % 37’sinin düzenli olarak ve en az haftada bir kez vajinal duş yaptığı (1), NSFG 1995 verilerinde ise bu oranın % 27 olduğu bildirilmiştir (11).

Vajinal Duşu Etkileyen Faktörler Nelerdir?

Yapılan araştırmalar; yaş, eğitim, etnik köken ve sosyoekonomik statünün vajinal duş yapma sıklığını etkilediğini göstermektedir (1,11,12).

NSFG (1988)’den elde edilen verilere göre, vajinal duş 15-19 yaşları arasında en az (% 31) ve 20-24 yaşları arasında en fazla (% 41) uygulanmaktadır (1). NSFG’nin 1995 verilerinde ise 15-19 yaşları arasındaki adolesan kızların % 15,5’i ve 20-24 yaşları arasındaki genç kadınların % 28’inin düzenli olarak vajinal duş yaptıkları bildirilmiştir (11). Amerika’da son dönemde yapılan çalışmalar vajinal duşun, adolesan kızlar ve genç kadınlar arasında yaygın bir uygulama olduğunu ortaya koymaktadır (3,12,13,14). Oh ve ark. (12) vajinal duşa başlama yaşını incelemişler, kadınların % 63’ünün 15-18 yaşları arasında, % 24,3’ünün 15 yaş ve altında ve %8’inin 21 yaş ve üzerinde vajinal duş yapmaya başladıklarını saptamışlardır.

NSFG (1995), siyah ırk kadınların % 55’inin ve beyaz ırk kadınların %21’inin düzenli olarak vajinal duş yaptıklarını belirlemiştir (11). Vajinal duş uygulamasında ırksal farklılıkları inceleyen bir çalışmada, 169 adolesanın %53’ünün Kafkasyalı, %47’sinin Afrika kökenli Amerikalı olduğu saptanmıştır (13). Irkların yaşam biçimleri, inançları ve gelenekleri vajinal duş yapma-yapmama ya da sıklığı gibi durumları etkileyebilir.

Vajinal duşu etkileyen diğer bir faktör de kadının eğitim düzeyidir. Yapılan bir çalışmada vajinal duş prevelansının, hem Afrika kökenli Amerikalı hem de beyaz ırk kadınlar arasında eğitim seviyesi düşük olan gruplarda daha yüksek olduğu belirlenmiştir (11). Bir diğer çalışmada kadınların eğitim seviyesi düştükçe vajinal duş prevelansının arttığı belirlenmiştir (15). Aral ve ark.’nın (1) yaptıkları çalışmada eğitim süresi 16 yıl ve üzeri olan kadınların diğerlerine göre daha az vajinal duş yaptıkları saptanmıştır.

Vajinal duş kadının sosyo-ekonomik düzeyinden de etkilenmektedir. Vajinal duşun ekonomik düzeyi yüksek olanlara oranla yoksul kadınlarda daha yaygın olduğu bilinmektedir. Yoksul olan Afrika kökenli Amerikalı kadınların %70'inin vajinal duş yaptığı belirlenmiştir (11). Yapılan diğer çalışmalarda da vajinal duş prevelansı gelir düzeyi düşük olan kadınlarda daha yüksek bulunmuştur (1,3,16). Uzun süredir evli olan kadınların (% 43), yeni evli ya da hiç evlenmemiş olanlara (% 24) oranla daha sık vajinal duş yaptıkları belirlenmiştir (11).

Kadınlar Neden Vajinal Duş Yaparlar?

Vajinal duş uygulamasında kültürel ya da dini değerlerin etkili olduğu bilinmektedir. Vajinal duş; kadın vücudunu, menstruasyonu ve cinsel ilişkiyi kirli olarak tanımlayan kültürlerde yaygın olarak görülebilir. Çünkü vajinal duş, cinsellik, kişisel hijyen, sağlık ve hastalık inançlarıyla ilgili sosyo-kültürel değerlerden etkilenmektedir (16). Türk kültüründe kadınlar menstruasyonu kirlenme olarak isimlendirirler (17). Evli kadınlar da cinsel ilişkiye girdikten sonra vajinada bulunan seminal sıvı nedeni ile kendilerini kirlenmiş olarak tanımlarlar. Tüm bu inançlar vajinanın kirli olarak algılanmasına neden olmaktadır. Bu nedenle kadınlar kendilerini temiz olarak hissetmek için vajinal duş uygulamaktadırlar. Oh ve ark. (12) tarafından yapılan çalışmada kadınların % 78'inin kendilerini iyi ve temiz hissetmek için vajinal duş yaptıkları saptanmıştır (12). Ayrıca vajinal akıntı, kaşıntı ya da kokuyu yok etmek, cinsel yolla bulaşan hastalıkları ya da vajinal enfeksiyonları önlemek veya tedavi etmek, gebeliği önlemek de vajinal duşun nedenleri arasında gösterilmektedir (1,4,14,15). Oh ve ark.'nın (12) 531 kadınla yaptıkları çalışmada kadınların % 48,2'sinin vajinal kokuyu, % 44,6'sının menstrüel kanı, %16,4'ünün akıntıyı uzaklaştırmak için vajinal duş yaptıkları belirlenmiştir. Yapılan çalışmalar vajinal duş uygulamasına erken yaşlarda başladığını gösterdiği için, kadınların bu uygulamaya başlamalarına neden olan psikososyal faktörleri saptamak önemlidir (3). Vajinal duş anne, kız kardeş ya da diğer kadın akrabalarından öğrenilen bir davranış olup, sosyal öğrenme yoluyla nesilden nesile aktarılmaktadır (18).

Kadınlar Ne Sıklıkta Vajinal Duş Yaparlar?

NSFG (1988), Amerika Birleşik Devletleri'nde kadınların % 37'sinin en az haftada bir kez vajinal duş yaptığını belirlemiştir (1). Oh ve ark. (14) çalışmalarında 104 adolesanının %51'inin ayda bir kez, % 32'sinin ayda bir kezden daha fazla ve % 10,4'ünün haftada bir kez ya da daha sık vajinal duş yaptıklarını saptamışlardır (14). Başka bir çalışmada vajinal duş yaptığını belirten kadınların % 18'inin en az ayda bir kez, % 24'ünün ise son iki ay içinde bir kez vajinal duş yaptıkları belirlenmiştir (19).

Kadınlar Ne Zaman Vajinal Duş Yaparlar?

Yapılan çalışmalar kadınların daha çok menstruasyon öncesi, menstruasyon sonrası, cinsel ilişki sonrası ve koku, akıntı gibi vajinal semptomları olduğunda vajinal duş yaptıklarını göstermektedir (12,20,21). Oh ve ark.'nın (12) yaptıkları çalışmada kadınların %80,4'ünün menstruasyon sonrası, %37,8'inin cinsel ilişki sonrası, %32'sinin vajinal koku, %16'sinin akıntı olduğu zaman vajinal duş yaptıkları belirlenmiştir. Baird ve ark.'nın (21) çalışmalarında ise; kadınların çoğunun cinsel ilişki sonrası hemen vajinal duş yaptıkları saptanmıştır.

Kadınların Vajinal Duş İçin Kullandıkları Solüsyonlar Nelerdir?

Vajinal duş için kullanılan solüsyonlar, vajinal florada bulunan bakterilerin sayısını azaltarak patojen mikroorganizmaların proliferasyonuna neden olmaktadır (22). Vajinal duş yapan kadınlar; sadece su, su-sabun ve su-sirke gibi solüsyonları kullanmaktadırlar (12,20,23). Joesoef ve ark. (20) vajinal duş esnasında kadınların %19'unun sadece su, %63'ünün ise su ve sabun kullandıklarını belirlemiştir. Bazı kadınlar da antiseptik özellik taşıyan solüsyonları tercih etmektedir (12, 23). Oh ve ark. (14) çalışmalarında adolesanların %79'unun su-sirke solüsyonu, %17'sinin povidone-iodine ve %14'ünün soda kullandığını saptamışlardır. Bir diğer çalışmada Oh ve ark. (12) kadınların %80'inin su-sirke solüsyonu, % 14,9'unun betadin, %11,7'sinin sadece su ve %10,4'ünün soda kullanarak vajinal duş yaptıklarını belirlemiştir.

Vajinal duşun; vajinal flora üzerindeki etkilerinin değerlendirildiği başka bir çalışmada, saline ya da asetik asit solüsyonuyla vajinal duş yapan kadınlarda vajinal florada bulunan bakterilerin yapı ve sayısında 10 dakika içinde azalma olduğu ve floranın vajinal duş yapılmadan önceki seviyeye gelmesi için 72 saatin geçtiği bulunmuştur. Bununla birlikte povidone-iodine gibi bakterisidal bileşiklerin kullanılmasının laktobasillusları baskılayan patojen organizmaların aşırı çoğalmasına izin veren kısa ve uzun süreli değişikliklere yol açtığı da bulunmuştur (24). Monif, (25) povidone-iodinin vajinal flora üzerinde hemen, fakat kısa süreli değişikliklere neden olduğunu ve floranın dört saat içinde sayıca ve yapıca yeniden yapılandığını belirlemiştir.

Vajinal Duş Yapma Sağlığı Nasıl Etkiler?

Vajinal duş uygulamasına bağlı olarak florada gelişen değişiklikler kadın sağlığı açısından olumsuz jinekolojik ve obstetrik sonuçları da beraberinde getirmektedir. Vajinal duşun jinekolojik sonuçları arasında pelvik inflamatuvar hastalık (26, 27, 28), bakteriyel vaginosis (19, 23, 24) ve HIV (Human Immunodeficiency Virus) ile enfeksiyon riskinde artış (3, 4) yer almaktadır.

Vajinal duş, vajinal florada önemli değişikliklere yol açmaktadır. Vajinal flora başlıca laktobasillus adı verilen organizmalardan oluşmaktadır. Bu organizmalar glikojeni hidrojen peroksit'e dönüştürerek vajinal pH'ın asidik (3.8-4.2) özellikte olmasını sağlamaktadırlar. Asidik pH, vajinal florayı enfeksiyonlara karşı koruyan bir savunma mekanizmasıdır. Vajinal duş yapıldığında ise; kullanılan solüsyonlar vajinal pH'ın asidik dengesini bozmaktadır. Ayrıca vajinal duş normal florada bulunan laktobasillusların sayısını ve niteliğini değiştirerek yerini patojen mikroorganizmaların almasına neden olmaktadır (22). Bu durum kadınları genital yol enfeksiyonlarına yatkın hale getirmekte ve alt genital yoldaki enfeksiyonların üst genital yola çıkmasına neden olmaktadır (27). Zhang ve ark.'nın (19) meta-analizlerinde vajinal duşun pelvik inflamatuvar hastalık riskini % 73 oranında arttırdığını belirlemiştir. Vajinal duş yapan kadınlarda bakteriyel vaginosis prevalansında artış söz konusudur. Bakteriyel vaginosis'e bağlı olarak vajinal florada oluşan değişiklikler, HIV enfeksiyonu riskini de arttırmaktadır. Koblin ve ark.'nın (3) yaptıkları çalışmada, vajinal duşun HIV enfeksiyonu açısından yüksek risk altında olan kadınlarda daha yaygın olduğu belirlenmiştir. Vajinal duş yapanlarla yapmayanlar karşılaştırıldığında vajinal duş yapanlarda klamidyal enfeksiyon olasılığının yüksek olduğu ve vajinal duş uygulama sıklığı arttıkça enfeksiyon olasılığının da arttığı saptanmıştır (30).

Vajinal duşun obstetrik sonuçları ise; ektopik gebelik (2,30) preterm eylem, düşük doğum ağırlıklı bebek (31,32) ve infertilitedir (21). Çeşitli çalışmalar vajinal duşun ektopik gebelik riskini artırdığını göstermektedir. Kendrick ve ark.'nın (2) çalışmasında Afrika kökenli Amerikalı kadınlarda, ektopik gebelik riskinin ayda bir kez vajinal duş yapmayla ilişkili olduğu belirlenmiştir. Pelvik inflamatuvar hastalığın, ektopik gebelik ve infertilitenin en yaygın nedenlerinden biri olduğu bilinmektedir (27). Baird ve ark.'nın (21) çalışmasında vajinal duş yapanlarda her ay gebe kalma olasılığının % 30 oranında azaldığı bulunmuştur. Vajinal duş, uterusun içinde kronik bakteri kolonizasyonuna yol açarak mikroorganizmaların üst genital yolda var olmasını kolaylaştırmaktadır. Gebelikte; bu kronik bakteri kolonizasyonuna karşı oluşan konakçı inflamatuvar yanıt preterm eylemi uyarmaktadır. Preterm eylem ise düşük doğum ağırlıklı bebek riskini arttırmaktadır (31).

Hemşireler Kadınların Vajinal Duş Yapmalarını Önleyebilirler mi?

Ülkemizde kadınlar özellikle cinsel ilişki sonrası, menstruasyon esnası ve sonrasında kendilerini kirli olarak algıladıkları için, vajinal duşu boy abdestinin bir parçası kabul ederek uygulamaktadırlar. Cinsel ilişki sonrası vajen içerisinde kalan seminal sıvı nedeniyle kirlendiklerini düşünen kadınlar kendilerini temiz ve rahat hissetmek, dini inançlarını yerine getirmek ve gebeliği önlemek için vajinal duş yapmaktadırlar. Kadınların kültürel ve dini değerleri nedeniyle kökleşen bu inançları, vajinal duş davranışının değişmesini zorlaştırmaktadır. Kadınların davranışlarını değiştirebilmek için bu davranışların altında yatan inançların araştırılması gerekir. Kişilerin inançlarının değiştirilme süreci oldukça güçtür ve uzun bir zamana gereksinim bulunmaktadır. Kişiler davranış değişikliği yaptıklarında elde edecekleri kazançlar olduklarına inanırlarsa davranış değişikliğini daha kolay gerçekleştirebilirler.

Hemşireler kadınların vajinal duşa yönelik inanç ve uygulamalarını değiştirmede etkili olabilecek sağlık personelinden biridir. Gerek birinci basamak sağlık hizmetleri kapsamında gerekse tedavi kurumlarında çalışan hemşireler kadınlara eğitimler planlamalıdır. Bu eğitimi verecek hemşirelerin sağlık inanç modeli, değişim süreci, eğitim ilkeleri gibi birçok bilgiyle donanmalıdırlar. Hemşireler, eğitimleri süresince kadınların kişilikleri, inançları, kültürleri ve değerlerini çok iyi tanımalıdırlar. Bu bilgilerini eğitimleri süresince kullanarak kadınlara vajinal duş uygulamasının olumsuz yönlerini ve bu davranıştan vazgeçtikleri zaman elde edecekleri kazançları göstermelidirler. Böylece vajinal duş yapan kadın sayısını azaltarak kadın sağlığına olumlu katkılar sağlayacaklardır.

KAYNAKLAR

1. Aral SO, Mosher WD, Cates WJr. Vajinal douching among reproductive age in the United States. *American Journal of Public Health* 1992;82(2):210-214.
2. Kendrick JS, Atrash HK, Strauss LT, Gargiullo PM, Ahn YW. Vajinal douching and the risk of ectopic pregnancy among black women. *Gynecology* 1997;176(4-6):991-997.
3. Koblin BA, Mayer K, Mwatha A, Brown-Peterside P, Holt R, Marmor M, Smith C, Chiasson MA. Douching practices among women at high risk of HIV infection in the united states: Implications for microbicide testing in use. *Sexually Transmitted Diseases* 2002;29(7):406-410.
4. Gresenguet G, Kreiss JK, Chapko MK, Sharon L, Weiss NS. HIV infection and vaginal douching in Central Africa, *AIDS* 1997;11(1):101-106.
5. Çalışkan D, Çöl M, Akdur R, Yavuzdemir Ş, Yavuz Y. Park Sağlık Ocağı bölgesinde 15-49 yaş grubu kadınlarda vajinal duş sıklığı ve etkili faktörler üzerine çalışma. *Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası* 1996;49(2):73-80.
6. Ege E, Timur S, Zincir H, Eğri M, Reeder BS. Türkiye'nin doğusundaki kadınların vaginal duş uygulamaları ve ilişkili davranışları. 4. Uluslar arası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresi Kitabı: s:185, 2005, Ankara.
7. Çalışkan D, Subaşı N, Sarışen Ö. Aile planlaması ünitesine ve jinekoloji polikliniğine başvuran kadınlarda vajinal duş uygulaması ve etkili faktörler. 4. Uluslar arası Üreme Sağlığı ve Aile Planlaması Kongresi Kitabı:s:201, 2005, Ankara.
8. Ekizler, H. Genital Enfeksiyonların Önlenmesi ve Tedavisinde Sağlık Eğitiminin Rolü, I.Ulusal Ana ve Çocuk Sağlığı Sempozyum Kitabı:s:83-89, 1992, İstanbul.
9. Demir Ü, Karacan G. 15-49 yaş arasındaki kadınların genital akıntılar ve akıntılarının önlenmesindeki hijyenik uygulamalar konusundaki bilgilerinin incelenmesi, IV. Ulusal AIDS ve V. Ulusal CIGH Sempozyum Kitabı:s:10, 38, 1998.
10. Demir Ü, Özkan S. 15-49 yaş doğurgan çağı kadınlarda vajinitis tanılmasında hemşirenin etkinliğinin belirlenmesi ve vajinitise neden olan risk faktörlerinin incelenmesi, I. Uluslararası & VIII. Ulusal Hemşirelik Kongre Kitabı:s:395-400, 2001, Antalya.
11. Abma JC, Chandra A, Mosher WD, Peterson LS, Piccinino LC. Fertility, family planning and women's health: new data from the national survey of family growth, vital & health statistics- series 23, data from the national survey of family growth. 1997;19:1-114.
12. Oh MK, Funkhouser E, Simpson T, Brown P, Merchant JS. Early onset of vaginal douching is associated with false beliefs and high risk behaviour. *Sexually Transmitted Diseases* 2003;30(9): 689-669.
13. Foch BJ, McDaniel ND, Chacko M.R. Racial differences in vaginal douching knowledge, attitude, and practices among sexually active adolescents. *Journal of Pediatric Adolescent Gynecology* 2001;14(1):29-33.
14. Oh MK, Merchant JS, Brown P. Douching behaviour in high risk adolescents. What do they use, when and why do they douche?. *Journal of Pediatric and Adolescent Gynecology* 2002;5(2):83-88.
15. Gazmararian JA, Bruce FC, Kendrick JS, Grace CC, Wynn S. Why do women douche? results from a qualitative study. *Maternal and Child Health Journal* 2001;5(3):153-159.
16. Vermund SH, Sarr M, Murphy D. Douching Practices Among HIV Infected and Uninfected Adolescents in the United States, *Journal of Adolescent Health*, 2001; 29(3):80-86
17. Güler Ç. Ana Sağlığı ve Aile Planlaması. Ankara: Hatipoğlu Yayınevi;1987.s. 29-31,67-68.
18. Ness RB, Hillier SH, Richter HE, Soper DE, Stamm C, Bass DC, Sweet RL, Rice P, Downs J, Aral SO. Why women douche and why they may or may not stop. *Sexually Transmitted Diseases* 2003;30(1):71-74.
19. Holzman C, Leverithal JM, Hong Q, Jones NM, Wang J. Factors linked to bacterial vaginosis in nonpregnant women. *American Journal of Public Health* 2001;91(10): 1664-1670.

20. Joesoef MR, Sumampouw H, Linnan M, Schmid S, Idajadi A, St Luis ME. Douching and sexually transmitted diseases in pregnant women in Surabaya, Indonesia. *American Journal of Obstetrics Gynecology* 1996;174:115-119.
21. Baird DD, Weinberg CR, Voight LF, Daling JR. Vajinal douching and reduced fertility. *American Journal of Public Health* 1996;86:844-850.
22. Andrist LC. Vaginal health and infections. *JOGNN* 2001;30(3):306-315.
23. Rajamanoharan S, Low N, Jones SB, Pozniak A. Bacterial vaginosis, ethnicity, and use of genital cleaning agents: a case-control study. *Sexually Transmitted Diseases* 1999;26(7):404-409.
24. Onderdonk AB, Delaney ML, Hinkson, PL, DuBois AM. Quantitive and qualitative effects of douche preparations on vaginal microflora. *Obstetrics & Gynecology* 1992; 80:333-338.
25. Monif GR. The great douching debate: to douche, or not to douche. *Obstetrics & Gynecology* 1999;94(4):630-631.
26. Wolner-Hanssen P, Eschenbach DA, Paavonen J, Stevens CE, Kiviat NB, Critchlow C, DeRouen T, Koutsky L, Holmes KK. Association between vaginal douching and acut pelvic inflamatory disease. *JAMA* 1990;263(11-14):1936-1941.
27. Ness RB, Soper DE, Holley RL, Peipert J, Randall H, Sweet RL, Sondheimer SJ, Hendrix SL, Hillier SL, Amortegui A, Trucco G, Bass DC. Douching and endometrisis: results from the evaluation and clinical health (PEACH) study. *Sexually Transmitted Diseases* 2001;28(4):240-245.
28. RothmanKJ,FunchDP,AlfredsonT,BradyJ,DreyerNA. Randomizedfieldtrialofvaginaldouching, pelvic inflamatory disease and pregnancy. *Epidemiology* 2003;14(3):340-348.
29. Zhang J, Thomas G. Vajinal douching and adverse health effects: a meta- analysis. *American Journal of Public Health* 1997;87(7):1207-1210.
30. Scholes D, Stergachis A, Ichikawa LE, Heidrich FE, Holmes KK, Stamm WE. Vaginal douching as a risk factor for cervical chlamidya trachomatis infection. *Obstetrics & Gynecology* 1998;91(6):993-997.
31. Bruce FC, Fiscella K, Kendrick JS. Vajinal douching and preterm birth: An intriguing hypothesis. *Medical Hypothesis* 2000;54(3):448-452.
32. Fiscella K, Franks P, Kendrick JS, Bruce FC. The risk of low birth weight associated with vaginal douching. *Obstetrics & Gynecology* 1998;92:913-917.